JULKISASIAMIEHEN RATKAISUEHDOTUS
ELEANOR SHARPSTON
11 päivänä syyskuuta 2018 [1]

Asia C-457/17

Heiko Jonny Maniero
vastaan
Studienstiftung des deutschen Volkes e.V.

(Ennakkoratkaisupyyntö – Bundesgerichtshof (ylin yleinen tuomioistuin, Saksa))

Direktiivi 2000/43/EY – Rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumaton yhdenvertainen kohtelu – 3 artiklan 1 kohdan g alakohta – Koulutus – Stipendien myöntäminen ensimmäisen oikeustieteellisen valtiontutkinnon suorittaneille opiskelijoille

1. ”Kukaan ei kiistä, etteikö lainsäätäjän olisi kiinnitettävä erityistä huomiota nuorison kasvattamiseen. – – On kuitenkin tarkasteltava sitä, mitä kasvatus on – –.” [2]

2. Unionin lainsäätäjä onkin antanut tätä aihetta käsittelevää lainsäädäntöä ja myös tunnustanut oikeuden koulutukseen perusoikeudeksi. [3] Se ei kuitenkaan ole määritellyt koulutuksen käsitettä. Nyt käsiteltävä ennakkoratkaisupyyntö edellyttää, että unionin tuomioistuin vastaa tähän ikivanhaan kysymykseen, joka nousee nyt esille unionin oikeuden ja tarkemmin sanoen neuvoston direktiivin 2000/43/EY [4] yhteydessä. Mitä koulutus on?

Asiaa koskevat oikeussäännöt

Direktiivi 2000/43

3. Direktiivin 2000/43 tarkoituksena on luoda puitteet rotuun ja etniseen alkuperään perustuvan syrjinnän torjumiselle. [5]

4. Direktiivin 2000/43 2 artiklan 1 kohdassa säädetään, ettei minkäänlaista rotuun tai etniseen alkuperään perustuvaa välitöntä tai välillistä syrjintää saa esiintyä. Saman artiklan 2 kohdan määritelmien mukaan välittömänä syrjintänä pidetään sitä, että ”henkilöä kohdellaan rodun tai etnisen alkuperän perusteella epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta kohdellaan, on kohdeltu tai voitaisiin kohdella vertailukelpoisessa tilanteessa”, ja välillisenä syrjintänä pidetään sitä, ”jos näennäisesti

1 Alkuperäinen kieli: englanti.

2 ” τι μὲν ο ν τ νομοθέτ μάλιστα πραγματευτέον περ τ ν τῶν νέων παιδείαν, ο δε ς ν μφισβητήσειε – – τίς δ ἔσται παιδεία – – δε μ λανθάνειν”. Suomennos: Aristoteles, *Politiikka*, osa VIII, Helsinki, Gaudeamus, 1991.

3 Euroopan unionin perusoikeuskirjan (EYVL 2000, C 364, s. 1; jäljempänä perusoikeuskirja) 14 artikla.

4 Rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta 29.6.2000 annettu direktiivi (EYVL 2000, L 180, s. 22).

5 1 artikla.

puolueeton säännös, peruste tai käytäntö saattaa tiettyä rotua tai etnistä alkuperää olevat henkilöt erityisen epäedulliseen asemaan muihin henkilöihin nähden, jollei kyseisellä säännöksellä, perusteella tai käytännöllä ole puolueettomasti perusteltavissa olevaa oikeutettua tavoitetta ja jolleivät tavoitteen saavuttamiseksi käytetyt keinot ole asianmukaisia ja tarpeellisia”.

5. Direktiivin 2000/43 3 artiklan 1 kohdassa määritellään direktiivin soveltamisala siten, että ”yhteisölle annetun toimivallan puitteissa – – direktiiviä sovelletaan kaikkiin henkilöihin sekä julkisella että yksityisellä sektorilla, julkisyhteisöt mukaan lukien, kun kyseessä on:

– –

g) koulutus; – –”

Kansallinen lainsäädäntö

6. Direktiivi 2000/43 saatettiin osaksi Saksan lainsäädäntöä yhdenvertaista kohtelua koskevalla yleisellä lailla (Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz, jäljempänä AGG).

7. AGG:n 1 §:ssä kielletään kaikenlainen muun muassa rotuun tai etniseen alkuperään perustuva syrjintä. Sen 2 §:n 1 momentin 7 kohdassa, jolla pannaan täytäntöön direktiivin 2000/43 3 artiklan 1 kohdan g alakohta, määritellään kiellon soveltamisala siten, että se käsittää syrjinnän muun muassa koulutuksen osalta. AGG:n 3 §:n 1 ja 2 momentissa määritellään kyseisessä laissa kielletty välitön ja välillinen syrjintä.

Tosiseikat, asian käsittelyn vaiheet ja ennakkoratkaisukysymykset

8. Heiko Jonny Maniero on Italian kansalainen, joka on syntynyt ja asuu Saksassa. Hän valmistui armenialaisesta yliopistosta oikeustieteen kandidaatiksi (Bachelor of Laws) vuonna 2013.

9. Maniero oli 11.12.2013 yhteydessä Studienstiftung des deutschen Volkes e.V:hen (saksalainen akateeminen stipendisäätiö, jäljempänä stipendisäätiö), joka on rekisteröity yhdistys ja joka myöntää stipendejä Bucerius-Jura-ohjelmaan hakemista varten; ohjelma koskee ulkomailla toteutettavien oikeudellisten tutkimus- ja opiskeluhankkeiden tukemista. [6]

10. Stipendisäätiö vastasi hänelle 17.1.2014 ja ilmoitti, että hakijoilta edellytetään ensimmäisen oikeustieteellisen valtiontutkinnon suorittamista. Maniero vastasi tähän, että hänen Armeniassa suorittamansa ”viisivuotinen tutkinto” vastaa toista oikeustieteellistä valtiontutkintoa, koska se oikeuttaa tutkinnon suorittajan toimimaan tuomarina tai asianajajana kyseisessä maassa. Hän kiinnitti huomiota siihen, että stipendisäätiön asettama edellytys saattaa etniseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään perustuvana syrjintänä olla AGG:n vastainen.

11. Maniero ei hakenut stipendiä. Stipendisäätiön kanssa myöhemmin käymässään kirjeenvaihdossa hän väitti, että stipendisäätiön torjuva asenne oli saanut hänet luopumaan hakemisesta.

12. Tämän jälkeen Maniero nosti Landgerichtissä (alueellinen alioikeus, Saksa) kanteen, jossa hän vaati, että stipendisäätiö määrätään lopettamaan hänen ikäänsä tai alkuperäänsä perustuva syrjintä tai pidättymään siitä sekä maksamaan hänelle vahingonkorvauksena ja korvauksena matkakuluista 18 734,60 euroa. Kanne samoin kuin sitä seurannut valitus hylättiin.

6 Säätiön sääntömääräisenä tarkoituksena on tukea sellaisten nuorten korkeakoulutusta, joilta voidaan heidän tieteellisen tai taiteellisen lahjakkuutensa ja persoonallisuutensa vuoksi odottaa erityisiä saavutuksia yhteiskunnan hyväksi. Bucerius-Jura-ohjelman tavoitteena on välittää ansioituneille oikeustieteellisen tutkinnon Saksassa suorittaneille tietoa ulkomaisista oikeusjärjestelmistä sekä antaa kansainvälistä kokemusta ja kielitaitoa.

13. Maniero teki tämän jälkeen Revision-valituksen Bundesgerichtshofiin (ylin yleinen tuomioistuin, Saksa) (jäljempänä ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin).

14. Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin huomauttaa, että valitus voi menestyä vain, jos stipendien myöntäminen kuuluu AGG:n 2 §:n 1 momentin 7 kohtaan, jolla pannaan täytäntöön direktiivin 2000/43 3 artiklan 1 kohdan g alakohta, sisältyvään koulutuksen käsitteeseen. Jos näin on, herää kysymys siitä, merkitseekö ensimmäisen oikeustieteellisen valtiontutkinnon suorittamista koskeva edellytys AGG:n 3 §:n 2 momentissa, jolla pannaan täytäntöön direktiivin 2000/43 2 artiklan 2 kohdan b alakohta, kiellettyä välillistä syrjintää. Tätä taustaa vasten ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin on esittänyt unionin tuomioistuimelle seuraavat kysymykset:

”1) Kuuluvatko rekisteröidyn yhdistyksen ulkomailla toteutettavien tutkimus- ja opiskeluhankkeiden tukemiseen myöntämät stipendit [direktiivin 2000/43] 3 artiklan 1 kohdan g alakohdassa tarkoitetun koulutuksen käsitteen soveltamisalaan?

2) Jos ensimmäiseen kysymykseen vastataan myöntävästi,

tarkoittaako ensimmäisessä ennakkoratkaisukysymyksessä mainittuja stipendejä myönnettäessä sovellettava osallistumisedellytys, joka koskee ensimmäisen oikeustieteellisen valtiontutkinnon suorittamista Saksassa, [direktiivin 2000/43] 2 artiklan 2 kohdan b alakohdassa tarkoitettua hakijan välillistä syrjintää, jos hakija, joka on unionin kansalainen, on kylläkin suorittanut vastaavan tutkinnon Euroopan unioniin kuulumattomassa maassa eikä tutkinnon suorituspaikan valinta ole yhteydessä hakijan etniseen alkuperään mutta hänellä oli Saksassa olevan asuinpaikkansa ja sujuvan saksan kielen taitonsa johdosta samanlainen mahdollisuus kuin Saksan kansalaisilla suorittaa ensimmäinen oikeustieteellinen valtiontutkinto saksalaisten oikeustieteen opintojen jälkeen?

Onko tällöin merkityksellistä, että stipendiohjelman, johon ei liity syrjiviä piirteitä, tavoitteena on välittää oikeustieteellisen tutkinnon Saksassa suorittaneille tietoa ulkomaisista oikeusjärjestelmistä sekä antaa kansainvälistä kokemusta ja kielitaitoa tukemalla ulkomailla toteutettavaa tutkimus- tai opiskeluhanketta?”

15. Kirjallisia huomautuksia esittivät stipendisäätiö, Saksan hallitus ja Euroopan komissio. Maniero, stipendisäätiö, Saksan hallitus ja komissio esittivät suulliset lausumansa 30.5.2018 pidetyssä istunnossa.

16. Unionin tuomioistuimen pyynnöstä tutkin tässä ratkaisuehdotuksessa pelkästään ensimmäisen kysymyksen.

Arviointi

17. Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin tiedustelee, kuuluuko rekisteröidyn yhdistyksen stipendien myöntäminen, jolla tuetaan ulkomailla toteutettavia tutkimus- ja opiskeluhankkeita, direktiivin 2000/43 3 artiklan 1 kohdan g alakohdan soveltamisalaan sillä perusteella, että kyseessä on mahdollisesti ”koulutus”. Huomautan aluksi, että käsiteltävä asia koskee koulutuksen käsitettä direktiivin 2000/43 yhteydessä *eikä* sen mahdollisia seurauksia tutkintojen tunnustamiselle tai henkilöiden vapaalle liikkuvuudelle.

18. Stipendisäätiö ja Saksan hallitus väittävät, että koulutuksen käsitettä olisi tulkittava siten, ettei se käsitä stipendien myöntämistä. Ne perustavat väitteensä ensisijaisesti direktiivin lainsäädäntöhistoriaan ja systematiikkaan.

19. Komissio taas väittää, että direktiiviä 2000/43 olisi tulkittava laajasti, ja Maniero yhtyy tähän väitteeseen. Direktiivin 3 artiklan 1 kohdan g alakohtaan sisältyvän ilmaisun ”koulutus” olisi siten käsitettävä stipendien myöntäminen.

20. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan sekä unionin oikeuden yhtenäinen soveltaminen että yhdenvertaisuusperiaate edellyttävät, että unionin oikeuden sellaisen säännöksen sanamuotoa, joka ei sisällä nimenomaista viittausta jäsenvaltioiden oikeuteen sisältönsä ja soveltamisalansa määrittämiseksi, on tavallisesti tulkittava koko unionissa itsenäisesti ja yhtenäisesti. Direktiivin 2000/43 sanamuodosta ei ilmene, miten koulutuksen käsite on ymmärrettävä, eikä siihen myöskään sisälly viittausta jäsenvaltioiden oikeuteen siltä osin kuin on kyse tämän käsitteen merkityksestä. Näin ollen ”koulutusta” on direktiiviä sovellettaessa pidettävä unionin oikeuden itsenäisenä käsitteenä, jota on tulkittava yhtenäisesti kaikkien jäsenvaltioiden alueella.[7]

21. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan sellaisen käsitteen, jota ei määritellä unionin oikeudessa, merkitys ja ulottuvuus on määritettävä sen tavanomaisen merkityksen mukaan, joka sillä on yleiskielessä, ottamalla samalla huomioon asiayhteys, jossa sitä käytetään, ja sen lainsäädännön tavoitteet, johon se kuuluu.[8]

22. Koulutus ymmärretään tavallisesti ”toimeksi tai prosessiksi, jolla hankintaan tietoa ja tietämystä, erityisesti järjestelmällisesti lapsuuden ja nuoruuden aikana”.[9] Koulutuksen havainnollisista esimerkeistä ei ole pulaa;[10] vuodelta 2011 peräisin olevassa kansainvälisessä koulutusluokituksessa (International Standard Classification of Education) ehdotetaan seuraavaa määritelmää: ”prosessit, joilla yhteiskunnat välittävät tietoisesti kertynyttä tietoa, tietämystä, ymmärtämystä, asenteita, arvoja, taitoja, pätevyyksiä ja käyttäytymistapoja sukupolvien yli. Siihen liittyy kommunikaatio, joka on suunniteltu saamaan aikaan oppimista.”[11] Tästä seuraa, että koulutus on älyllinen prosessi. Koulutus koostuu siten kahdesta osatekijästä, joista toinen on sisällöllinen (koulutus on ”älyllistä”) ja toinen toiminnallinen (koulutus on ”prosessi”). Koulutusta annetaan yleensä, muttei aina, koulussa tai oppilaitoksessa. Sisällyttäisin siihen tutkimuksen, silloin kun sitä tehdään oppilaitoksessa lukuvuoden aikana, koska tällaisen tutkimuksen tarkoituksena on hankkia ja välittää tietämystä eikä edistää kaupallisia tavoitteita. Vaikka koulutuksen yhteydessä ajatellaan ensisijaisesti lapsia ja nuoria, on

7 Ks. vastaavasti tuomio 2.3.2017, J. D. (C-4/16, EU:C:2017:153, 23 ja 24 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

8 Tuomio 3.9.2014, Deckmyn ja Vrijheidsfonds (C-201/13, EU:C:2014:2132, 19 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

9 Tämä koulutuksen määritelmä esitetään *Collins English Dictionary* -sanakirjassa (vapaa käännös). *Oxford English Dictionary* -sanakirjan vastaava määritelmä kuuluu seuraavasti: ”prosessi, jossa annetaan tai otetaan vastaan järjestelmällistä opetusta, etenkin koulussa tai yliopistossa” (vapaa käännös). Yhdessä tarkasteltuina nämä kaksi määritelmää vastaavat sitä, mitä koulutuksella tavallisesti ymmärretään.

10 *Petit Robert* -sanakirjaan sisältyvä koulutuksen ranskankielinen määritelmä on nähdäkseni vieläkin laajempi: ”mise en œuvre des moyens propres à assurer la formation et le développement d'un être humain”. Kun tarkastellaan koulutuksen määritelmää saksan kielessä, joka on käsiteltävän asian oikeudenkäyntikieli, *Duden – Deutsches Universalwörterbuch* -sanakirjassa määritellään ”Bildung” seuraavasti: ”a) das Bilden (5), Erziehung: die B. der Jugend; mehr für die B. tun; b) das Gebildetsein; das Ausgebildetsein; erworbenes Allgemeinwissen: eine wissenschaftliche, künstlerische, humanistische B.; seine B. vervollständigen, vertiefen; eine umfassende B. besitzen; eine vorzügliche B. erhalten; ein Mann von B. (ein gebildeter Mann); das gehört zur allgemeinen B. (das sollte jeder Gebildete wissen); c) (seltener) gutes Benehmen: sie hat keine B. (weiß nicht, was sich schickt)”.
Etymologisesta näkökulmasta direktiivin eri kieliversioiden tarkastelu osoittaa, että seitsemässä kieliversiossa (englanti: ”education”, ranska: ”éducation”, malta: ”edukazzjoni”, puola: ”edukacji”, portugali: ”educação”, romania: ”educația” ja espanja: ”educación”) käytetään sanaa, joka pohjautuu latinan *educare*-verbiin, joka tarkoittaa kasvattamista ja sivistämistä ja joka liittyy *educere*-verbiin, joka tarkoittaa jonkin esille tuomista ja johdattamista.

11 Kansainvälistä koulutusluokitusta käytetään muodostettaessa koulutusohjelmia ja niihin liittyviä tutkintoja Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestön ehdottamien tasojen ja alojen mukaisesti. Tämä määritelmä toistetaan osittain ”koulutuksen” määritelmänä koulutusta ja elinikäistä oppimista koskevien tilastojen tuottamisesta ja kehittämisestä 23.4.2008 annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen (EY) N:o 452/2008 (EUVL 2008, L 145, s. 227) 2 artiklan d alakohdassa.

tärkeää painottaa, että koulutus koskee kaikkia ikäryhmiä. Elinikäisellä oppimisella on nykyään tärkeä asema yksilöiden ammatillisessa ja henkilökohtaisessa kehityksessä.[12] Siten on käynnistetty myös ”université du troisième age” -hankkeen kaltaisia aloitteita, joissa työelämästä eläköityneet voivat laajentaa tietämystään.

23. Koulutus-sanan tavanomaisesta merkityksestä, joka on – kuten on syytä huomauttaa – hyvin laaja, ei ilmene, että stipendien myöntäminen sisältyisi välttämättä sen soveltamisalaan.

24. Tarkastelen siksi seuraavaksi asiayhteyttä, jossa tätä käsitettä käytetään, ja sen lainsäädännön tavoitteita, johon tämä käsite kuuluu.

25. Direktiivin 2000/43 tarkoituksena on luoda puitteet rotuun ja etniseen alkuperään perustuvan syrjinnän torjumiselle yhdenvertaisen kohtelun periaatteen toteuttamiseksi jäsenvaltioissa.[13] Direktiivi 2000/43 on perusoikeuskirjan 21 artiklassa vahvistetun rotuun ja etnisiin alkuperiin perustuvan syrjinnän kiellon periaatteen konkreettinen ilmaus direktiivin kattamilla aloilla.[14] Direktiivin johdanto-osassa kuvataan suojelua syrjintää vastaan yleismaailmalliseksi oikeudeksi ja viitataan tältä osin useisiin kansainvälisiin sopimuksiin, joissa tämä oikeus tunnustetaan.[15]

26. Lisäksi direktiivin johdanto-osan 9, 12 ja 13 perustelukappaleessa unionin lainsäätäjän tarkoituksena on ollut korostaa yhtäältä sitä, että rotuun tai etniseen alkuperään perustuva syrjintä voi haitata EUT-sopimuksen tavoitteiden saavuttamista, etenkin korkean työllisyystason ja sosiaalisen suojelun tason saavuttamista, elintason ja elämänlaadun kohottamista sekä taloudellista ja sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja solidaarisuutta, ja unionin tavoitetta kehittyä vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alueena, ja toisaalta sitä, että kaikenlaisen tämäntyyppisen syrjinnän kiellolla, joka kyseisellä direktiivillä otetaan käyttöön kyseisen direktiivin kattamilla aloilla, pyritään erityisesti takaamaan demokraattisten ja suvaitsevaisten yhteiskuntien, joiden täysivaltaisia jäseniä kaikkien ihmisten rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumatta on voitava olla, kehittäminen.[16]

27. Direktiivin 2000/43 soveltamisala on laaja. Sen henkilölliseen soveltamisalaan kuuluvat kaikki luonnolliset henkilöt, ja sillä suojellaan heitä rotuun tai etniseen alkuperään perustuvalta syrjinnältä.[17] Tätä suojaa sovelletaan sekä julkisella että yksityisellä sektorilla, julkisyhteisöt mukaan lukien.[18] Kun tarkastellaan direktiivin aineellista soveltamisalaa, se ulottuu palkkatyöhön tai itsenäisen ammatin harjoittajaksi pääsyä pitemmälle ja kattaa kaikki 3 artiklan 1 kohdassa tyhjentävästi luetellut alat.[19]

12 Unionin koulutus-, nuoriso- ja urheiluohjelman ”Erasmus+” perustamisesta ja päätösten N:o 1719/2006/EY, 1720/2006/EY ja 1298/2008/EY kumoamisesta 11.12.2013 annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen (EU) N:o 1288/2013 (EUVL 2013, L 347, s. 50) määritelmän mukaan ”elinikäisellä oppimisella” tarkoitetaan ”kaikkea sellaista ihmisen koko elinikänsä aikana hankkimaa koulutusta, virallisen koulutusjärjestelmän ulkopuolella annettavaa epävirallista oppimista ja arkioppimista, jonka tuloksena henkilökohtaiset, kansalaisuuteen ja kulttuuriin liittyvät, sosiaaliset ja/tai työhön liittyvät tiedot, taidot ja pätevyydet tai yhteiskunnallinen osallistuminen paranevat, neuvonta- ja ohjauspalvelut mukaan luettuina”.

13 1 artikla.

14 Tuomio 16.7.2015, CHEZ Razpredelenie Bulgaria (C-83/14, EU:C:2015:480, 58 ja 72 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

15 Johdanto-osan kolmas perustelukappale.

16 Ks. myös tuomio 16.7.2015, CHEZ Razpredelenie Bulgaria (C-83/14, EU:C:2015:480, 74 kohta).

17 3 artiklan 1 kohta ja johdanto-osan 16 perustelukappale. Suojelun piiriin kuuluvat tarvittaessa myös oikeushenkilöt, jos niihin kohdistuu syrjintää niiden jäsenten rodun tai etnisen alkuperän vuoksi.

18 3 artiklan 1 kohta.

19 Ks. direktiivin johdanto-osan 12 perustelukappale ja tuomio 12.5.2011, Runevič-Vardyn ja Wardyn (C-391/09, EU:C:2011:291, 41 ja 42 kohta). Tässä suhteessa sen soveltamisala on laajempi kuin yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista 27.11.2000 annetun neuvoston direktiivin 2000/78/EY (EYVL 2000, L 303, s. 16).

28. Kun – kuten unionin tuomioistuin on johdonmukaisesti todennut – otetaan huomioon direktiivin 2000/43 tavoite ja sillä suojattavien oikeuksien luonne, sen soveltamisalaa ei voida määritellä suppeasti.[20] Tämä päätelmä pätee direktiivin käsitteisiin, joissa määritellään sen asiallinen soveltamisala, kuten työ, ammatillinen ohjaus ja koulutus, työehdot, sosiaalinen suojelu ja sosiaalietuudet sekä tietysti koulutus.[21]

29. Sisältyykö tähän koulutuksen käsitteen laajaan tulkintaan myös stipendien myöntäminen?

30. Stipendien myöntäminen ei sellaisenaan vastaa sitä älyllistä prosessia, joka muodostaa koulutuksen. Se koskee koulutuksen saatavuutta.

31. Koulutuksen saatavuus on nähdäkseni kuitenkin itse koulutuksen olennainen osatekijä, etenkin syrjintää torjuvan lainsäädäntövälineen yhteydessä.

32. Kun kyse on syrjinnän torjumisesta, on kysyttävä, että jos koulutuksen saatavuus jätettäisiin pois, mitä koulutuksen käsitteestä jäisi jäljelle. Luokassa (koulutuksen hyvin perinteisen näkemyksen mukaisesti) kaikki voivat istua edessä ja kaikki voivat esittää kysymyksiä. Nykyisin olisi mahdotonta kuvitella tilannetta, jossa tietyn etnisen ryhmän edustajien olisi istuttava luokan takaosassa ja he eivät saisi puhua opettajalle. Yhtä itsestään selvää on, että kaikille oppilaille olisi annettava arvosanat samojen perusteiden mukaisesti heidän ansioidensa eikä rotunsa tai etnisen alkuperänsä perusteella, ja kaikkien oppilaiden tai opiskelijoiden olisi saatava sama todistus opiskeltuaan hyväksytysti samat oppisisällöt.[22] Mahdollisuus päästä samoin edellytyksin kaikkiin kouluihin ja kaikille kursseille tai kaikkiin oppiaineisiin on kuitenkin sama asia kuin koulutuksen saatavuus. Ilman saatavuutta ei voi olla koulutusta. Selvennyksenä koulutus-sana tarkoittaa väistämättä koulutuksen saatavuutta; nämä kaksi sanaa ovat olemassa rinnakkain ja toisistaan riippuvaisia, ja niiden erottaminen tekisi tyhjäksi direktiivin tarkoituksen torjua koulutukseen liittyvää syrjintää.

33. Koulutuksen saatavuus koostuu tietysti monista osatekijöistä. Kyse voi olla fyysisestä pääsystä rakennukseen, numerus clausus -järjestelmän käyttöön ottamisesta opiskelijamäärien rajoittamiseksi, kyvystä lainata tai ostaa kirjoja ja kyvystä maksaa elinkustannukset (muun muassa). Koulut, yliopistot ja muut oppilaitokset myöntävätkin usein stipendejä, joilla voidaan kattaa koulutusohjelmien kustannuksia, ulkomailla opiskelusta aiheutuvia matkakuluja tai ylläpitokustannuksia (joko rahana tai luontaisetuina, kuten ilmaisen majoituksen tai ilmaisten aterioiden muodossa).

34. Rahoitus on olennainen osa koulutuksen saatavuutta. Tietyn etnisen ryhmän sulkeminen tämän rahoituksen ulkopuolelle tarkoittaa tämän ryhmän sulkemista koulutuksen ulkopuolelle, etenkin sellaisten koulutusohjelmien tapauksessa, joiden maksut ovat erittäin korkeat. Tämä pahentaa kyseiseen ryhmään mahdollisesti jo entuudestaan kohdistuvaa syrjintää. Kuten komissio totesi direktiiviehdotuksessaan, korkeatasoinen koulutus on ehdoton edellytys, jotta yhteiskuntaan integroituminen onnistuu, ja on korostettava yhtäläistä kohtelua valintamenettelyissä (toisin sanoen koulutuksen saatavuudessa).[23] Koulutuksen käsitteen teleologinen tulkinta puoltaa selkeästi koulutuksen saatavuuteen liittyvien näkökohtien sisällyttämistä direktiivin soveltamisalaan.

20 Tuomio 16.7.2015, CHEZ Razpredelenie Bulgaria (C-83/14, EU:C:2015:480, 42 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

21 Ks. vastaavasti tavaroiden saatavuudesta ja tarjonnasta (direktiivin 2000/43 3 artiklan 1 kohdan h alakohta) tuomio 16.7.2015, CHEZ Razpredelenie Bulgaria (C-83/14, EU:C:2015:480, 43 kohta).

22 Huomautan tässä kohden, että rotuun tai etnisiin syihin perustuva erottelu koulutuksessa oli normi Etelä-Afrikan apartheid-hallinnon aikana ja että naiset, vaikka he tekivät täysin samat kokeet kuin miespuoliset opiskelijat, saivat suorittaa tutkinnon Cambridgen yliopistossa vasta joulukuusta 1947 lähtien.

23 Ehdotus neuvoston direktiiviksi rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumattoman yhtäläisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta, KOM(1999) 566 lopullinen (jäljempänä komission ehdotus), s. 5.

35. Koulutuksen käsitteen arviointi yleisemmässä unionin oikeuden asiayhteydessä viittaa samaan lopputulokseen. Oikeus koulutukseen (ja ammatilliseen koulutukseen) samoin kuin suojelu rotuun tai etniseen alkuperään perustuvalta syrjinnältä ovat perusoikeuksia, jotka on tunnustettu perusoikeuskirjan 14 ja 21 artiklassa. Kun päätetään siitä, miten koulutuksen käsitettä olisi tulkittava direktiivin 2000/43 yhteydessä, on tärkeää muistaa, että tämä kysymys sijoittuu kahden perusoikeuden risteyskohtaan.

36. Unionin tuomioistuimen oikeuskäytännössä on jo tulkittu koulutuksen käsitettä laajasti yhdenvertaista kohtelua koskevissa asioissa siten, että se sisältää koulutuksen saatavuutta koskevat näkökohdat. Siten asiassa, jossa oli kyse kahdesta saksalaisesta opiskelijasta, joille Alankomaat oli kieltäytynyt myöntämästä opintotukea samalla tavalla kuin alankomaalaisille opiskelijoille, annetussa tuomiossa katsottiin, että periaate, jonka mukaan siirtotyöläisten lapsilla on oikeus osallistua koulutukseen samoin edellytyksin kuin asianomaisen valtion kansalaisilla ja joka vahvistetaan asetuksen (ETY) N:o 1612/68 [24] 12 artiklassa, koskee paitsi itse koulutukseen pääsyä koskevia säännöksiä myös yleisiä toimenpiteitä, joilla pyritään helpottamaan koulutukseen osallistumista. [25]

37. Samaan tapaan ETY:n perustamissopimuksen 7 artiklaa (nykyisin SEUT 21 artiklan 2 kohta) koskevassa oikeuskäytännössä on todettu, että yhdenvertaista kohtelua ammatilliseen koulutukseen pääsylle asetettujen edellytysten osalta sovelletaan paitsi kyseisen oppilaitoksen asettamiin vaatimuksiin, kuten kirjoittautumismaksuihin, myös mihin tahansa toimenpiteeseen, joka voi estää tämän oikeuden, kuten oikeuden oleskella siinä jäsenvaltiossa, jossa koulutusta annetaan, käyttämisen. [26]

38. Tuomiossa Bidar selitettiin, että sen jälkeen, kun EY:n perustamissopimukseen sisällytettiin unionin kansalaisuus ja siihen lisättiin luku, joka koskee muun muassa koulutusta ja ammatillista koulutusta, laillisesti toisen jäsenvaltion alueella oleskelevan unionin kansalaisen tilanne kuuluu kansalaisuuteen perustuvan syrjinnän kiellon soveltamisalaan opiskelijoille toimeentuloa varten korkotukilainoina tai apurahoina myönnettävän tuen saamisen kannalta. Mainitussa tuomiossa ei eroteltu rahoitettavan koulutuksen saatavuuden eri näkökohtia. [27]

39. Lisäksi, kuten komissio totesi istunnossa, vaikka SEUT 165 artiklassa, joka koskee Euroopan unionin toimivaltaa koulutuksen alalla, ei nimenomaisesti mainitakaan opintojen rahoittamista, kyseinen artikla on toiminut oikeudellisena perustana Erasmus+-ohjelman, josta tuetaan muun muassa oppimiseen liittyvää henkilöiden liikkuvuutta, perustamiselle. [28] Tämä kuvastaa mielestäni sitä, miten tärkeänä unionin lainsäätäjä on pitänyt koulutuksen saatavuutta yhtenä koulutuksen keskeisenä osatekijänä.

40. Sen ratkaisemiseksi, kuuluuko stipendin tai apurahan myöntäminen direktiivin 2000/43 3 artiklan 1 kohdan g alakohdan soveltamisalaan, en kuitenkaan käyttäisi ohjenuorana neuvoston direktiivin 2003/109/EY 11 artiklan 1 kohdan b alakohtaa (tätä ajatusta käsiteltiin istunnossa). [29] Kyseinen säännös koskee pitkään oleskelleiden kolmannen maan kansalaisten

24 Työntekijöiden vapaasta liikkuvuudesta yhteisön alueella 15.10.1968 annettu neuvoston asetus (EYVL 1968, L 257, s. 2), joka on kumottu työntekijöiden vapaasta liikkuvuudesta unionin alueella 5.4.2011 annetulla Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksella (EU) N:o 492/2011 (EUVL 2011, L 141, s. 1). Huomautan, että kyseinen asetus toimi innoittajana komissiolle ja sen joitain direktiivissä 2000/43 käytettäviä käsitteitä koskeville selityksille; komission ehdotus, s. 7.

25 Ks. tuomio 15.3.1989, Echternach ja Moritz (389/87 ja 390/87, EU:C:1989:130, 33 kohta). Aiemmassa asiassa Casagrande, joka koski samoin asetuksen N:o 1612/68 12 artiklaa, 3.7.1974 annetun tuomion (9/74, EU:C:1974:74) 7 kohdassa todettiin, että ”integraatio edellyttää sitä, että kun on kyse ulkomaisen työntekijän lapsesta, joka haluaa saada keskiasteen koulutuksen, tämä lapsi voi hyötyä koulutustukea koskevista etuuksista – – samoin edellytyksin kuin samassa tilanteessa olevat jäsenvaltion kansalaiset”.

26 Tuomio 26.2.1992, Raulin (C-357/89, EU:C:1992:87, 34 kohta).

27 Tuomio 15.3.2005, Bidar (C-209/03, EU:C:2005:169, 39–42 kohta). Kyseinen tuomio merkitsi kehitysaskelta aiempaan oikeuskäytäntöön nähden, jossa oli katsottu, että yhteisön oikeuden (silloisessa) kehitysvaiheessa opiskelijoille myönnetty toimeentulo- ja opintotuki ei kuulunut ETY:n perustamissopimuksen soveltamisalaan; ks. tuomio 21.6.1988, Lair (39/86, EU:C:1988:322, 15 kohta).

28 Asetus N:o 1288/2013.

29 Pitkään oleskelleiden kolmansien maiden kansalaisten asemasta 25.11.2003 annettu neuvoston direktiivi (EUVL 2004, L 16, s. 44).

tasavertaista kohtelua vastaanottavan jäsenvaltion omien kansalaisten kanssa, kun kyseessä on ”yleissivistävä ja ammatillinen koulutus, opintoavustukset ja apurahat mukaan luettuina kansallisen lainsäädännön mukaisesti”. Siihen sisältyvästä viittauksesta kansalliseen lainsäädäntöön ilmenee, ettei kyseistä säännöstä, siltä osin kuin kyse on siitä, mitä ovat ”opintoavustukset ja apurahat”, pidä tulkita unionin oikeuden itsenäisiin käsitteisiin sovellettavien periaatteiden (ks. edellä 20 ja 21 kohta) mukaisesti. Tätä taustaa vasten, ja kun otetaan huomioon näiden kahden direktiivin erilainen henkilöllinen ja aineellinen soveltamisala, en pidä tarkoituksenmukaisena turvautua direktiiviin 2003/109 tulkittaessa koulutuksen käsitettä direktiivin 2000/43 yhteydessä.

41. Kun tarkastellaan direktiivin 2000/43 lainsäädäntöhistoriaa, komission ehdotuksen 3 artiklan 1 kohdan g alakohdassa selitettiin ”koulutuksen” soveltamisalasta, että se käsittää ”myös apurahat ja stipendit; tässä pidetään täysin arvossa jäsenvaltioiden vastuuta opetuksen sisällöstä ja koulutusjärjestelmän järjestämisestä sekä niiden sivistyksellistä ja kielellistä monimuotoisuutta”.[30] Nämä selitykset kuitenkin poistettiin neuvoston hyväksymästä direktiivin lopullisesta tekstistä. Stipendisäätiö ja Saksan hallitus pitävät tätä osoituksena siitä, että unionin lainsäätäjä päätti tietoisesti jättää apurahat ja stipendit kyseisen säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle.

42. En ole samaa mieltä tästä tulkinnasta.

43. Lopullisesta tekstistä poistettuun lauseeseen sisältyi myös velvollisuus pitää täysin arvossa jäsenvaltioiden vastuuta opetuksen sisällöstä ja koulutusjärjestelmän järjestämisestä. Kyseisessä lauseessa toistetaan sanatarkasti osa SEUT 165 artiklan 1 kohdasta, jossa määritetään koulutusta koskeva unionin toimivalta. Vaikka SEUT 165 artiklan 1 kohta ei kuulu direktiivin 2000/43 oikeusperustoihin, direktiivin aineellinen soveltamisala rajoittuu luonnollisestikin EU:lle annettuun toimivaltaan.[31] Kun unionin lainsäätäjä poisti lauseen ”tässä pidetään täysin arvossa jäsenvaltioiden vastuuta opetuksen sisällöstä ja koulutusjärjestelmän järjestämisestä sekä niiden sivistyksellistä ja kielellistä monimuotoisuutta” direktiivin 2000/43 3 artiklan 1 kohdan g alakohdasta, sen tarkoituksena ei ole voinut olla muuttaa kyseisen säännöksen soveltamisalaa. Vaikka unionin lainsäätäjän tarkoituksesta sen poistaessa tämän sanamuodon ei olekaan varmuutta, tautologisen ilmaisun poistaminen on varmasti yksi todennäköinen selitys. Poisto yksinkertaistaa säännöksen sanamuotoa muuttamatta sen soveltamisalaa, samalla kun poistamalla viittaus jäsenvaltioiden toimivaltaan painotetaan käytettyjen käsitteiden itsenäistä luonnetta. Sama päätelmä pätee loogisesti poistetun lauseen ensimmäiseen osaan ”myös apurahat ja stipendit”. Stipendisäätiö ja Saksan hallitus väittävät, että nämä ilmaisut poistettiin määritelmän kaventamiseksi. Asia voi kuitenkin yhtä hyvin olla päinvastoin: nimittäin siten, että poistamisen tarkoituksena oli varmistaa laaja määritelmä.

44. Tätä päätelmää ei muuta se, että muita käsitteitä, joilla määritellään direktiivin soveltamisala (3 artiklan 1 kohdan a–e ja h alakohta), täsmennetään lauseella, joka alkaa myös-sanalla. En myöskään pidä vakuuttavana sitä väitettä, että ammatillisen ohjauksen ja koulutuksen mainitseminen erikseen 3 artiklan 1 kohdan b alakohdassa on osoitus aikomuksesta kaventaa koulutuksen käsitteen soveltamisalaa.

45. Ammatillinen ohjaus ja koulutus liittyvät läheisesti työn harjoittamiseen ja saatavuuteen, ja ne mainitaan siten heti kyseisen näkökohdan jälkeen. Aikana, jolloin ammatillinen koulutus oli ainoa koulutukseen liittyvä käsite ETY:n perustamissopimuksessa, oikeuskäytännössä päädyttiin katsomaan, että yliopistollinen opetus on yleisesti ottaen ETY:n perustamissopimuksen 128 artiklassa tarkoitettua ”ammatillista koulutusta” ja että näin ollen ylimääräisen opintomaksun periminen opiskelijoilta, jotka olivat muiden jäsenvaltioiden kansalaisia, oli ETY:n perustamissopimuksen 7 artiklassa kiellettyä kansalaisuuteen perustuvaa syrjintää. On selvää, että kyseisessä asiassa unionin tuomioistuin tulkitsi

30 Komission ehdotus, s. 8.

31 Direktiivin 3 artiklan 1 kohta.

ammatillisen koulutuksen käsitettä laajasti ja teleologisesti kieltääkseen kansalaisuuteen perustuvan syrjinnän yliopistollisessa koulutuksessa. Mainittu asia voidaan tältä osin rinnastaa käsiteltävään asiaan siltä osin kuin olisi käytettävä samoja tulkintamenetelmiä, jotta kyseessä olevaa säännöstä sovelletaan laajemmin. [32]

46. Komissio esitti istunnossa, että stipendien myöntäminen voi kuulua myös direktiivin 2000/43 3 artiklan 1 kohdan f alakohdan (sosiaalietuudet) soveltamisalaan. Tämä kysymys voi olla tärkeä, jos unionin tuomioistuin toteaa, ettei stipendien myöntäminen kuulu koulutuksen soveltamisalaan.

47. Komission ehdotuksessa todetaan, että sosiaalietuudet ovat talouteen tai kulttuuriin liittyviä etuuksia, kuten julkisen liikenteen alennushintaiset matkat tai alempituloisten perheiden lasten edulliset kouluateriat. [33] Unionin tuomioistuin on jo todennut, että ammattipätevyyteen johtavien yliopisto-opintojen harjoittamiseen myönnetty toimeentulo- ja opintotuki on asetuksen N:o 1612/68 7 artiklan 2 kohdassa tarkoitettu sosiaalinen etu. [34] Tämä kattaa nähdäkseni opintojen rahoituksen, joka on ”horisontaalinen” – toisin sanoen se myönnetään kaikille sellaisten perusteiden mukaisesti, jotka liittyvät esimerkiksi opiskelijan tai hänen vanhempiensa tuloihin tai työllisyystilanteeseen. Nähdäkseni tällaiset tapaukset sekä liittyvät ”koulutuksen” saatavuuteen että koskevat ”sosiaalietuutta”. Tämä tarkoittaa, ettei näiden kahden säännöksen soveltamisalan päällekkäisyyttä voida sulkea pois. Jos tukea kuitenkin myönnetään rajatulle määrälle opiskelijoita heidän akateemiseen menestykseensä tai muihin ansioihin liittyvien perusteiden mukaisesti (kuten nähtävästi pääasiassa), tällaisen tuen olisi mielestäni katsottava kuuluvan ”koulutuksen” soveltamisalaan.

48. Kaikesta edellä esitetystä seuraa, että koulutuksen käsitettä direktiivin 2000/43 yhteydessä on tulkittava laajasti ja että siihen sisältyvät koulutuksen saatavuuteen liittyvät näkökohdat, kuten opintojen rahoittaminen stipendien avulla. Rahoituksen ja koulutuksen välillä on kuitenkin oltava todellinen yhteys. Stipendillä on todellinen yhteys koulutukseen, kun se kattaa esimerkiksi kirjoittautumis- ja lukukausimaksut tai toisessa valtiossa järjestettävään opetukseen liittyvät matka- tai ylläpitokulut, kun tavoitteena on antaa opiskelijoille mahdollisuus suorittaa opintoja. [35] Näiden näkökohtien selvittäminen on kansallisen tuomioistuimen tehtävä.

49. Katson näin ollen, että direktiivin 2000/43 3 artiklan 1 kohdan g alakohdassa tarkoitettuun koulutuksen käsitteeseen sisältyy sellaisten stipendien myöntäminen, joilla tuetaan ulkomailla toteutettavia tutkimus- ja opiskeluhankkeita. Kansallisen tuomioistuimen tehtävä on varmistua siitä, että myönnetyn rahoituksen ja koulutuksen välillä on todellinen yhteys.

32 Ks. tuomio 2.2.1988, Blaizot ym. (24/86, EU:C:1988:43, 10–24 kohta, erityisesti 19, 20 ja 24 kohta).

33 Komission ehdotus, s. 7.

34 Ks. tuomio 15.12.2016, Depesme ym. (C-401/15–C-403/15, EU:C:2016:955, 38 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Käsitteen ”sosiaaliedut” osalta komission ehdotuksessa on haettu nimenomaisesti innoitusta (s. 7) asetuksesta N:o 1612/68.

35 Tältä osin katson, että unionin oikeus on kehittynyt selvästi sen jälkeen, kun 21.6.1988 annetun tuomion Brown (197/86, EU:C:1988:323) 18 kohdassa todettiin, että ”yhteisön oikeuden nykyisessä kehitysvaiheessa opiskelijoille myönnetty toimeentulo- ja opintotuki ei periaatteessa kuulu ETY:n perustamissopimuksen 7 artiklassa tarkoitettuun mainitun sopimuksen soveltamisalaan”. Ks. edellä 38 kohdassa mainittu tuomio 15.3.2005, Bidar (C-209/03, EU:C:2005:169, 39–42 kohta). Näin on oltava sitäkin suuremmalla syyllä direktiivin 2000/43 yhteydessä, kun otetaan huomioon sen edellä 24 kohdassa ja sitä seuraavissa kohdissa tarkasteltu tarkoitus ja systematiikka.

Ratkaisuehdotus

50. Edellä esitetyn perusteella ehdotan, että unionin tuomioistuin vastaa Bundesgerichtshofin esittämään ensimmäiseen ennakkoratkaisukysymykseen seuraavasti:

Rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta 29.6.2000 annetun direktiivin 2000/43/EY 3 artiklan 1 kohdan g alakohdassa tarkoitettuun koulutuksen käsitteeseen sisältyy sellaisten stipendien myöntäminen, joilla tuetaan ulkomailla toteutettavia tutkimus- ja opiskeluhankkeita. Kansallisen tuomioistuimen tehtävä on varmistua siitä, että myönnetyn rahoituksen ja koulutuksen välillä on todellinen yhteys.